

РЕЦЕНЗИЯ

от Станислав Димитров Петков,
професор във Висшето училище по застраховане и финанси –
София

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление 3.8. Икономика
докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“

Автор: Кристиян Красимиров Иванов

**Тема: Финансови, икономически, социални и правно-етични аспекти на хазарт-
ния бизнес**

Научен ръководител: проф. д-р Боян Дуранкев

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № 432 от 19.12.2022 г. на Ректора на Висше училище по застраховане и финанси проф. д.ю.н Борис Велчев съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Финансови, икономически, социални и правно-етични аспекти на хазартния бизнес“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“. Автор на дисертационния труд е Кристиян Красимиров Иванов – докторант на самостоятелна подготовка към катедра „Финанси и застраховане“ с научен ръководител проф. д-р Боян Дуранкев.

Темата на дисертационния труд на докторант Кристиян Иванов е „Финансови, икономически, социални и правно-етични аспекти на хазартния бизнес“. С решение на научното жури от 05.01.2023 г. съм определен за рецензент на трудовете на докторанта в рамките на настоящата процедура.

Предадените от докторанта Кристиян Иванов материали включват следните материали:

1. кратки биографични данни;
2. дисертационен труд;
3. автореферат на дисертационния труд на български и английски език;
4. списък на публикациите по темата на дисертационния труд;
5. публикациите по темата на дисертационния труд;
6. справка за изпълнението на минималните национални изисквания за придобиване на ОНС „доктор“ в професионалното направление 3.8. „Икономика“;
7. резюмета на публикациите по темата на дисертационния труд на български и английски език;
8. декларация за оригиналност.

Докторантът е приложил дисертационен труд и осем статии и доклади, публикувани в списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторантът Кристиян Иванов притежава магистърска степен по Финансов мениджмънт от Стопанска академия „Димитър Апостолов Ценов“ Свищов и бакалавър по Финанси от УНСС-София.

От представените данни докторантът има значителен опит в управлението на проекти и компании в сферата на хазарта и бързооборотните стоки.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Авторът е обосновал актуалността на тематиката на стр. 6 от дисертационния труд. Изследваният проблем е особено актуален предвид значимото място на хазарта в общественото внимание през последните години в България. Темата на дисертационния труд относно хазартния бизнес е недостатъчно добре разработвана и изследвана в икономическата литература в България.

В изследователския си труд Кристиан Иванов формулира цели, предмет, обект, задачи, хипотеза, ползвана литература, методология, ограничителна рамка.

На стр. 7 от дисертацията авторът формулира основната хипотеза, а именно – „възможно е постигане на отговорно изразстване на хазартния сектор в България, почиващ върху регулаторна рамка, която адекватно покрива и защитава интересите едновременно за потребителите, бизнеса и държавата, и която е съобразена със спецификите на потребителското поведение и финансовата грамотност на средностатистическия българин.“

Считам, че така формулираната хипотеза има ясен фокус и отговаря на темата, структурата, съдържанието, анализа и изводите в изследването.

Формулираните от автора основна цел и задачи на изследването са коректни, напълно съответстват на темата и хипотезата на дисертацията.

Докторантът формулира като основна цел на дисертационния труд „...да се изследват и анализират финансовите, поведенческите и маркетинговите импликации от хазарта върху всички преки и косвени участници в него предвид актуалността и повишаване ефективността на действащата нормативна уредба в България“. На тази основа авторът си поставя осем задачи, сред които: анализ на развитието на хазартния бизнес от неговото възникване и досега; оценка на съществуващата регулаторна рамка на хазарта в България; анализ на работещите и „добрите“ практики в Европа, Америка и Азия; установяване на основните характеристики на преките местни и чужди инвестиции в хазарта в България; секторен анализ на бизнес климата в България; анализ на значението на основните пет онлайн чуждестранни оператори на територията на България; преглед на медийното отразяване на хазартния сектор в България и света; маркетингово представяне на тази част от развлекателния бизнес по линията пари - морал – законосъобразност и изготвяне на конкретни препоръки, като следствие от разгледачите предимства, дефицити, опасности и възможности.

4. Познаване на проблема

Докторантът Кристиан Иванов демонстрира много добри познания по отношение на изследваната проблематика.

5. Методика на изследването

На стр. 8 в дисертационния труд е формулирана методика на изследването. Използваната от автора методология включва представяне на данни от различни статистически източници. Извършен е преглед на тезите на различни автори по разглежданата проблематика. Извършен е анализ на представяните данни. Изведени са приноси на дисертацията. Считаю, че избраната методика на изследване позволява постигане на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 299 страници. Работата е структурирана в Съдържание, Увод, Три Глави, Заключение, Библиография. В допълнение са включени Приноси, Публикации по темата на дисертацията и Декларация за оригиналност.

В труда са включени графики, таблици и фигури. Не е изготвен пълен списък на включените илюстрации.

В библиографията са посочени значителен брой източници – 173 на брой. Посочени са източници на информация на български и на английски език.

Една част от авторите и източниците са цитирани в основното изложение на изследването.

Техническите изисквания за изготвяне на дисертационен труд са спазени от докторанта.

Уводът представя идеята на автора и представлява въведение в проблематиката. Разгледана е актуалността на темата, предмет, обект, цели, задачи и хипотеза на изследването. Включени са приложените методи, ограничителната рамка и трудности при разработване на изследването.

Първа Глава е озаглавена «Исторически и теоретични аспекти на хазартния бизнес». Обемът на Първа Глава е 133 страници. Тази част от изследването е структурирано в три точки. На стр. 22 авторът извежда дефиниция за „хазарт“. Разгледано е възникването и еволюцията на хазартния бизнес. Изследвани са съвременни аспекти на хазартния бизнес през призмата на участниците и техните финансово-икономически интереси, социалните аспекти и правните и етични аспекти. Тук финансовите и икономическите аспекти са разгледани в няколко направления. От една страна, държавата и нейната роля по отношение на прилаганите данъчни политики и регулаторни мерки. От друга страна, инвеститорите или операторите със своя бизнес интерес. От трета страна, обществото и търсената полезност. На четвърто място, играчът като краен потребител на хазартния продукт или клиентът на тази услуга.

На стр. 143-144 докторантът обобщава изводите от изследването в Първа Глава. Един от неговите изводи е, че бъдещето на хазарта в България следва да преминава в използването на „добрите практики“ от страните-членки на Европейския съюз.

Втора Глава е с наименование «Методика за изследване на финансовите, икономическите, социалните и правно-етичните аспекти на хазартния бизнес». Обемът на Втора Глава е 9 страници. В тази част се обосновава методика за изследване на хазартния бизнес, като се търсят финансовите, икономическите, социалните и правно-етични измерения.

Докторантът обосновава прилагането на адаптирана методика за изследване на хазартния бизнес. Взаимосвързаните части на тази методика са четири: синтезирано изследване на системата от показатели за наблюдение на хазартния бизнес; стегнато анкетно проучване „Хазартът и аз. № 1“, което съдържа 11 основни въпроси; разширено допълващо и обогатяващо анкетно проучване „Хазартът и аз. № 2“, насочено към активните играчи, което съдържа 36 въпроси и допълващо и обогатяващо дълбочинно интервю „Хазартът и аз. № 3“, насочено към икономическите агенти в хазартния бизнес, което съдържа 36 въпроси.

Трета Глава е със заглавие «Анализ и оценка на резултатите от изследването на финансовите, икономическите, социалните, правните и етичните аспекти на хазартния бизнес в България на фона на добрите практики в света и традициите в Европейския съюз». Обемът на Трета Глава е 126 страници. Тази част от изследването е структурирано в три точки. Разгледани са показатели за наблюдение и регулации на хазартния бизнес по света, в Европейския съюз и в България. Извършен е анализ на финансово-икономическите и правните аспекти на хазартния бизнес в България. Изследването включва анализ и оценка на социалните и етичните нагласи към хазартния бизнес в България. В последната точка са представените резултатите и изводите от допълнителните дълбочинни интервюта.

Някои от изводите от изследването в тази глава са, „че прозрачността е компрометирана, а критичната информация се използва основно за целите и нуждите на техния вътрешно-фирмен анализ, оценка и успешен маркетинг.“, както и че „доказа се, че информацията и данните изискуеми от хазартните оператори за контрол от страна на държавата, в частност от органите пряко и косвено ангажирани с този процес е на съвсем базово ниво. Процедурата и изпълнението по събиране, обработка и съхранение на информацията, както и гаранциите за нейната достоверност са силно незадоволителни с сравнение с т.н. „еталонни“ страни, но и не само с тях“. Според докторанта приходите за държавата от хазартна дейност в България са екстремно ниски в проценти и в реални числа, „отчитайки вредите, които сектора нанася върху обществото, заедно и поотделно върху финансовото и върху физическото здраве на хората.“ Авторът извежда извода, че „България изостава спрямо страните „еталони“, но и спрямо себе си по отношение на данъчната рамка налагана върху хазартния сектор и регулациите свързани с този процес. За това свидетелстват данните за 2019 г. например, когато оборотите от хазарт и тютюневи изделия бяха почти изравнени (малко над 3 млрд. лева), но налозите събрани от държавата за сектор хазарт бяха съответно около 15 пъти по-малко, отколкото за производството и продажбата на тютюневи изделия“. В подкрепа на тези изводи са данни от резултатите от анкетното проучване „Хазартът и аз. N:1 и N:2“, в които респективно 77.4% и 70.5% от всички отговорили смятат, че „данъците, таксите и акцизите върху хазартните оператори трябва да бъдат по-скоро високи.“

Така представения дисертационен труд ми дава основания да приема, че дисертационният труд на докторанта Кристиан Иванов съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката. Дисертационният труд показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по съответната научна област и способности за самостоятелни научни изследвания.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

На стр. 300-301 от дисертационния труд авторът формулира седем приноса на проведеното изследване. Приемам за приноси значителна част от така формулираните приноси на дисертационния труд. Някои от тях са по-скоро инструменти и/или методи за провеждане на изследването.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Кристиян Иванов е представил справка за общо осем броя научни публикации. Шест от статиите са в български издания, две от статиите са в чуждестранни издания. Две от статиите са на английски език, останалите шест са на български език. Положителен атестат за работата на докторанта е обстоятелството, че публикува и на английски език, както и в чуждестранни форуми и издания.

Публикациите на докторанта са в рамките на проблематиката, изследвана в дисертационния труд.

Публикациите изпълняват и надминават изискванията на присъждане на ОНС „доктор“, залегнали в Закона за развитието на академичния състав в Р България (ЗРАСРБ) и Правилника за неговото прилагане.

Към момента на изготвяне на настоящата рецензия след направена проверка няма информация, която да дава основания за съмнение в автентичността на дисертационния труд и научните публикации на докторанта.

9. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

Съгласно представените материали мога да направя извод, че докторантът Кристиян Иванов изпълнява минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в професионалното направление 3.8. Икономика.

10. Лично участие на докторанта

От дисертационния труд може да се направи извод за авторското отношение към изследваната проблематика. На основа на представените материали може да се направи оценка, че формулираните приноси и получените резултати са изцяло лична заслуга на докторанта. Считам, че липсва плагиатство в оценявания дисертационен труд.

11. Автореферат

Към дисертационния труд е приложен автореферат на български и на английски език. Авторефератът е с обем 41 страници.

Считам, че авторефератът като съдържание и качество отговаря напълно на изискванията за подобен род материали и отразява напълно основните резултати, постигнати в дисертационния труд.

12. Критични забележки и препоръки

Нямам съществени забележки и препоръки към докторанта.

Положителен аспект на изследването е да има систематизиране на информацията. В текста на места преобладава описанието. Би могло да се направи обобщение, да се изведат характерни черти, да се открият специфики.

13. Лични впечатления

Не познавам лично докторанта Кристиян Иванов. Имам много добри косвени впечатления от него като докторант във ВУЗФ и от настоящата процедура, преминала през Катедра „Финанси и застраховане“, на която катедра съм ръководител. На основа на тези впечатления мога да направя извод, че докторантът Кристиян Иванов е изряден, дисциплиниран и задълбочен изследовател, който съчетава умело натрупания професионален опит с научната работа по разработването на дисертационен труд и публикации.

14. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Препоръчвам на Кристиян Иванов да публикува дисертационния си труд, защото той е ценен за теорията и практиката и по този начин ще добие публичност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд **съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички** изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Правилника за приемане и обучение на докторанти във Висшето училище по застраховане и финанси.

Дисертационният труд показва, че докторантът Кристиан Красимиров Иванов **притежава** качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’** на Кристиан Красимиров Иванов в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3. 8. Икономика; докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“.

29.01.2023 г.

Рецензент: (п)

(проф. д-р Станислав Димитров)